

Державний архів Сумської області

**Розсекречені документи
періоду нацистської окупації
Сумської області 1941-1943 років**

(Огляд документів)

Суми
2003

Автор-упорядник: В.А.Марченко

Відповідальна за випуск: директор Держархіву
Сумської області Л.Я.Заїка

Погоджено протоколом науково-методичної ради
Держархіву Сумської області №3 від 21.05.2003 р.

Зміст

I. Розсекречені документи періоду нацистської окупації Сумської області 1941-1943 років: огляд документів.....	4
II. Колекція документів громадян, вивезених до Німеччини в роки війни.....	24
III. Фотодокументи періоду тимчасової окупації Сумської області.....	30
IV. Примітки.....	32
V. Список фондів установ періоду тимчасової нацистської окупації Сумської області.....	35

I. Більше 60-ти років минуло від того чорного дня, коли нацисти, розпочавши агресію, одразу ж заходилися завойовувати, розчленовувати, нищити українські землі.

Досить довгий час документи установ, які діяли під час окупації Сумської області, знаходилися на таємному зберіганні. Нині вони стали доступними для дослідників. Ці матеріали дають уявлення про те, яким був окупаційний режим на території Сумської області.

Гортаючи документи, створені в роки війни під час окупації Сумської області, на перший погляд може здатися, що нацисти прийшли сюди саме господарювати, а не завойовувати. Тут майже не зустрічається свідчень про криваві події, які розгорталися на території нашого краю, а просто йшло життя своїм плином: видавалися розпорядження, постанови про методи кращого господарювання на землі, велася заготівля продуктів харчування, не припинялося навчання в школах, проходило культурне життя.

22 червня 1941 року розпочалася найжахливіша в історії людства війна. Ще до початку агресії в планах нацистів передбачалося завоювання України, привласнення її багатств, нищення українського народу. Вже в серпні 1941 року нацистська армія підступила до Сумської області і почалось поступове завоювання її території, а 19 жовтня Сумщина була повністю окупована. Два роки тривав окупаційний режим у нашій області, лише 19 вересня 1943 року був звільнений останній населений пункт. **ФОТО № 4171**

Після вторгнення на територію Сумщини, гітлерівці приступили до реалізації своїх планів, згідно з якими передбачалося впровадження тут нового територіального поділу, адміністративного устрою і організації влади. Сумська область була включена окупантами до так званої військової зони, яка цілком перебувала під владою німецького військового командування. Це визначалося близькістю фронту, а також тим, що наша область уже з перших днів війни була охоплена полум'ям партизанської війни.

На початок війни, у 1941 році, Сумська область складалася з 31 району. Німці ж намагалися ввести свій адміністративно-територіальний поділ, згідно з яким Сумщину передбачалося поділити на 8 гебітів (округів), до яких повинні були входити райони:

1. Ворожба (Путівль, Буринь, Улянівка);
2. Глухів (Есмань, Шалигине);
3. Конотоп (Кролевець, Дубов'язівка);
4. Лебедин (Штепівка, Синівка);
5. Охтирка (Тростянець, Грунь, Велика Писарівка);
6. Ромни (Сміле, Талалаївка, Глинськ, Липова Долина, Недригайлів);
7. Суми (Хотінь, Миропілля, Краснопілля);
8. Шостка (Ямпіль, Середина-Буда, Новгород-Сіверський).¹

Оскільки воєнні дії у 1941-1943 роках проходили недалеко від території нашого краю, цей поділ не був введений.

На захопленій території діяв німецький окупаційний апарат, якому допомагали створені органи місцевого управління. Округами керували гебітскомісари, управління великих міст очолювали штадскомісари, а невеликих – ортскомісари. „Зі звільненням України Німецькою Армією вся влада перейшла до рук Німецького Командування, Україна управляється українським народом, але вищий контроль провадять німецькі установи. Власне управління країни українцями вимагає діяльності, порядку та твердих переконань. Передусім повинні бути забезпечені інтереси Німецького війська”, – повідомлялося старостам усіх районів.²

На території Сумщини були створені місцеві органи управління, які повністю були підпорядковані німецькому командуванню: міські, районні, сільські, общинні управи. На чолі міських і районних управ стояли голови управ, бургомістри керували громадами (общинами), в які входило кілька сіл, а в селах призначалися старости.

Начальники міськрайуправ відповідали за всі підлеглі їм місцеві заклади, господарство, за „спокій і безпеку” на

підпорядкованій території, займалися заготівлею продуктів для рейху. Міські та районні управи склалися з відділів, спрямованість роботи яких визначалася за їх назвами. У Ромнах з 1 січня 1942 року діяла міська управа, яка відала всіма адміністративними та господарчими справами, маючи таку структуру:

- Промисловий відділ керував всією промисловістю м. Ромни (планування, організація нових виробничих закладів, постачання сировини та матеріалів підприємствам, розгляд та затвердження відпускних цін).

- Торговельний відділ керував заготівлею, збутом та розподілом продукції, виробленої підприємствами міської управи).

- Відділ охорони здоров'я керував лікувальними закладами міста.

- Відділ освіти відав шкільною культосвітньою справою міста.

- Відділ благоустрою та житло-орендний відділ.

- Ремонтно-будівний відділ керував і проводив всі ремонтні та будівельні роботи у місті.

- Транспортний, фінансовий, відділ зв'язку та інші.³

Другою за значенням особою органів місцевого управління був бургомістр, який відав всіма справами на своїй території. Бургомістри контролювали кількість мешканців на ввіреній їм території, слідкували за своєчасним надходженням усіх податків, повинні були „всіляко підтримувати вербування робочої сили в Німеччину”, „обов'язком і виявом подяки кожного бургомістра і сільської громади було утримання в чистоті й порядку могил німецьких солдатів”⁴.

Нижчою інстанцією місцевого управління була сільська управа на чолі зі старостою, якого призначав бургомістр. В інструкції про порядок ведення справ у сільській управі зазначено: „Сільська управа є державна установа, що з доручення Німецького Командування здійснює адміністративну владу на селі”⁵. В штат сільської управи входили: староста, писар, старший поліцейський, два поліцейських, сторож-прибиральник⁶.

Органи місцевого управління діяли в умовах повної підконтрольності і залежності від німецьких адміністративних і поліцейських органів. У німецькому апараті управління вживаною була лише німецька мова. Так, звертаючись з різних питань до Українського сільськогосподарського допоміжного бюро по Сумській області, всі листи повинні були перекладатись на німецьку мову та стверджуватися підписом і печаткою в німецького районного сільськогосподарського правителя⁷. Хоча зазначалося в адміністративному розпорядженні, що державною мовою була „німецька і українська, але не руська”⁸.

Після окупації нашої області нові правителі почали вводити свої порядки. Зразу ж був виданий наказ про введення комендантського часу, згідно з яким населенню заборонялося „перебувати на вулиці з 18 години вечора до 6 години ранку. Хто з’явиться на вулиці раніше вказаного часу – буде заарештований”⁹. Заборонялося також освітлювати кімнати у вечірні години.

Все населення проходило обов’язкову реєстрацію. Старости та бургомістри вели облік людей, реєстрували вибулих і прибулих. Місцевим жителям „понад 16 років життя” видавалися тимчасові посвідчення, які вони повинні весь час носити при собі. Такий порядок був введений для полегшення нарахування і стягнення подушного податку. Згідно з розпорядженням Головнокомандуючого воєнною областю від 23 жовтня 1941 року „кожний працездатний житель є платником подушного податку. Подушний податок стягується для покриття дефіцитів і встановлюється в розмірі 5-ти карбованців у місяць”¹⁰. **ТИМЧАСОВЕ ПОСВІДЧЕННЯ**

Для забезпечення нормального життя та праці установ, організацій, управління селами, лікувальної та ветеринарної мережі на 1942 рік був введений подвірний податок з сільського населення. Нарахування подвірного податку проводилося в залежності від кількості працездатних і непрацездатних членів сім’ї в розмірі 100-600 карбованців з селянського двору¹¹.

Старости сіл і бургомістри відповідали за благонадійність населення на ввіреній їм території, для чого складалися списки мешканців. Перший список – „благонадійних”, за яких староста міг поручитися, до другого списку заносилися комуністи, кандидати, воїни Червоної Армії, активісти, в окремий список вносили євреїв з позначкою „є” або іноземців з позначкою „і”¹².

На облік бралася вся живність, яка була в наявності у населення. У селах старостами складалися відомості про кількість птиці, поголів'я худоби станом на 1-е число кожного місяця. Згідно з цими списками затверджувалася кількість продукції, яку кожний житель повинен був здати на користь нових „хазяїнів” з свого господарства.

На Сумщині вже через декілька днів після окупації нацисти стали прибирати до рук сільськогосподарську галузь. Вони принесли на завойовану територію свої методи господарювання. У постанові Німецького військового командування від 30 грудня 1941 року зазначалося: „Зразу зі вступом німецьких військ українське селянство стало по новому працювати”¹³. В наказах і розпорядженнях вимагалось негайно вжити заходів до найшвидшого завершення молотьби зерна, при необхідності організувати молотьбу ціпами, вчасно закінчити збирання коренеплодів. Були відбудовані і відновили свою роботу заготівельні пункти. Встановлювався план обов'язкової здачі на заготпункти сільськогосподарських культур з метою утворення посівних, харчових, страхових і фуражних фондів. Невиконання плану в зазначений термін розцінювалося як злочин.

У лютому 1942 року був введений Закон про новий земельний лад, згідно з яким всі колгоспи були перетворені в громадські господарства. „Громадське господарство – це переходова форма сільськогосподарського виробництва від більшовицького колективного господарства до нових форм господарювання. Громадські господарства працюють за напрямними німецької влади. Земля громадських господарств обробляється гуртом. Держання худоби членами громадських

господарств не підлягає ніяким обмеженням. Присадибна земля стає приватною власністю селян та звільняється від податків. На прохання селян можна збільшувати її розміри”¹⁴. У громадських господарствах вся робота розцінювалася за трудоднями. Були встановлені норми трудоднів на рік: чоловіки повинні були виробити 150 трудоднів, жінки – 100, підлітки та старі від 60 років – 30. За небажання працювати у громадському господарстві накладався штраф у розмірі 100 карбованців¹⁵. Взагалі штрафи і податки були улюбленим методом накопичення казни німецьким керівництвом. Податки стягували з усього, штрафи платили за найменшу провину.

Селяни наділялися землею для одноосібного користування і об’єднувалися у хліборобські спілки. Для забезпечення догляду за громадськими господарствами та хліборобськими спілками райони були поділені на дільниці, які мали назву опорні пункти. Опорними пунктами керували німецькі офіцери. **ФОТО № 10562**

Для керівництва роботою сільського господарства було створене Українське допоміжне сільськогосподарське бюро по Сумській області, в районах діяли районні допоміжні бюро.

З приходом німців усі млини були зачинені, тільки за розпорядженням німецького керівництва можна було змолоти зерно, за що стягувалася плата у вигляді мірчука в розмірі 10-15% від ваги зерна. Мірчук здавався на пункти „Заготзерно” за ціною 70 крб. за 1 центнер¹⁶. Роботою млинів відало створене 1 листопада 1942 року Центральне управління сільськогосподарських млинів Сумської області¹⁷.

Німецьке керівництво стимулювало розвиток свинарства: „Кожний селянський двір чи окрема родина має право розводити в своєму господарстві необмежену кількість свиней, але в такому розрахунку: одну голову вигодувати для власних потреб, а одну здати державі¹⁸. Заздалегідь встановлювалися плани не тільки посівів, але й урожайності сільськогосподарських культур. Встановлювався навіть план парування сільськогосподарських тварин: „В теченні случного сезону с 15

апреля по 1 августа 1942 г. общине надлежит случить 22 конематок”¹⁹.

Німці з їх педантичністю вимагали господарського ставлення до сільськогосподарського реманенту та машин: „Всі сільгоспмашини та знаряддя повинні бути очищені і сховані в криті приміщення, щоб вони не псувалися від непогоди. Німецьке керівництво такого ганебного стану не терпить”²⁰.

Після зайняття нацистами нашої області були негайно відбудовані заготівельні пункти: хлібні – „Заготзерно”, скотозаготівельні – „Заготскот”, птахоферми, пункти для заготівлі сіна і соломи – „Заготсіно”. Сумська обласна контора „Заготскот” розпочала свою діяльність за попередньою конструкцією з 1 грудня 1941 року. Вона займалася прийманням всіх видів живності, відгодівлею свиней, організовувала заготівлю кормів для худоби та птиці. В Сумській області під час окупації діяла 31 районна заготівельна контора²¹. Населення окупованої території було зобов’язане виконувати поставки, встановлені органами влади. Плани здачі постійно збільшувалися. На адресу керівників районів, старост сіл йшли вказівки: „Ви повинні здати до 26 грудня 1941 року на Лебединський „Заготскот” 162 штук гусей від громадян. До 4 січня 1942 року здати на „Заготскот” 11 голів свиней середньою живою вагою 1 голови 80-100 кгр”²². „По распоряжению Немецкого военного командования предлагается Вам в срок представить на скотобазу „Заготскот” в м. Ямполь коров для продовольствия армии”²³. Всі розпорядження про постачання сільськогосподарської продукції та тварин обов’язково закінчувалися фразою: „Зобов’язання по поставках, предписані державою, повинні неухильно виконуватися, і той, хто буде саботувати їх виконання, буде покараний, а продукція буде вилучена примусово”²⁴.

Для потреб німецьких збройних сил вилучали у населення велику рогату худобу, коней, свиней, птицю, продукти тваринництва. Вилучення живності проводилося в першу чергу у сімей партизанів, членів та кандидатів партії, старих активістів.

Керівництво сільським господарством обіцяло відшкодувати вартість зданої продукції, складалися, навіть, відомості на виплату, але все це залишилося на папері.

У фонді Сумського районного земельного управління є заяви громадян про конфіскацію худоби: „ Король Федор Дмитрович у 1942 р. в серпні місяці здав власну корову для німецької армії. Під час переходу німецьких військ в березні 1943 р. забрали німецькі війська теля, коня і кабана, де я остався без нічого”²⁵.

Селяни не мали права для своїх потреб забити вигодувану ними ж свиню чи курку, потрібно було брати дозвіл на це у керівників агропунктів. Але дозволи на забій живності видавалися селянам та робітникам „з умовою здачі до Заготскоту однієї годованої свині такої ж самої ваги”²⁶. Торгівля продуктами харчування на базарі дозволялася у разі, якщо „на руках буде довідка від старшини села, що державні поставки з продуктів виконані”²⁷.

Після отакої „добровільної” допомоги „визволителям” у господарствах почало гостро не вистачати коней та робочих волів для проведення посівної кампанії 1942-1943 років. „Весняна посівна кампанія цього року (1943) буде мати велике затруднення”²⁸. Тому пропонувалося землю копати вручну, а також „привлечь к работе в период весенних работ всех коров за исключением высокопродуктивных. Для упряжной работы на полях коров приучать в период зимы”²⁹.

Після вторгнення нацистів на територію нашої області всі ріки, озера, ліси і поля „з їхніми індустріальними підприємствами, живим і мертвим реманентом” були проголошені „власністю німецької держави”³⁰. Рибальством займалися лише спеціальні товариства, яким конторою „Заготскот” був встановлений план заготівлі риби. Полювати дозволялося лише німецьким військовим. „Населення може користуватися в лісі лише відкритими громадськими шляхами”³¹.

Складовою частиною діяльності окупаційного режиму була політика примусової праці. Вже у листопаді 1941 року, з

метою виявлення наявності робочої сили, при комендатурах поліції у містах утворювалися Управління робочої сили, які керували біржами праці³². Часто робота бірж праці була далека від організації вільного найму, а зводилася до здійснення примусової реєстрації і використання робочої сили шляхом застосування штрафів, ув'язнень, конфіскації майна, тілесних покарань. Всі громадяни віком від 18 до 50 років були зобов'язані зареєструватись при дільничних конторах біржі праці, одержати робочу картку і щодня відмічатися в конторі до одержання постійної роботи. За ухилення від реєстрації та роботи жорстоко карали. **ФОТО № 4073**

Окупаційна влада докладала чимало зусиль для введення трудової повинності на загарбаній території. З серпня 1941 року на окупованих територіях діяло розпорядження про загальну трудову повинність для людей віком 18-45 років. А в лютому 1943 року „для скорейшого окончання борьбы издан вождем А.Гитлером” Закон про трудову повинність в прифронтовій полосі, згідно з яким всі жителі віком від 14 до 65 років залучалися на роботу й за межами зайнятих областей³³. У „запрошенні” на роботу вказувалося: „Одеяло, летнюю и зимнюю одежду, обувь, котелок, ложку, нож, вилку Вы обязаны взять с собой. Нарушение вашего рабочего обязательства влечет за собою суровое наказание”³⁴. Використовували також дитячу працю. На торфорозробку № 5 у Конотопському районі були направлені „патронированные дети”, яких мали використовувати на видобутку торфу. За порушення порядку та дисципліни винуватого утримували в підвалі³⁵.

Окупаційна влада проводила набір робочої сили для праці в Німеччині. Була розгорнута пропагандистська кампанія, щоб налагодити масовий добровільний виїзд. Німецькі агітатори намагалися спокусити людей принадами всіляких благ, котрі начебто очікують їх у Німеччині: високими заробітками, кращими умовами праці та відпочинку, набуттям цінних спеціальностей і кваліфікації. Старостам і бургомістрам давали заявку на кількість людей, яких потрібно було відправити на роботу. Направленню до Німеччини підлягали всі працездатні

чоловіки і жінки віком від 15 до 50 років. Часом були потрібні працівники для промислових підприємств, сільського господарства, часом були необхідні дівчата і жінки 16-30 років, які могли б виконувати домашню роботу у німецьких сім'ях. Населенню надсилалися такі запрошення. **ЗАПРОШЕННЯ**

Коли ж не було бажаючих добровільно їхати на роботу, застосовувалися примусові методи: конфіскація майна, худоби, арешт, розстріл. Накази та розпорядження про вербування робітників обов'язково закінчувалися так: „До осіб, які не будуть підкорятися та відмовляться від вербовки, треба буде вжити заходи, які вказані в наказі комендатури, а саме: відбирання всіх харчових продуктів у цілого сімейства, грошовий штраф батьків та позбавлення права на одержання землі”³⁶. Рекомендувалося у виділених для поїздки в Німеччину осіб зразу ж відібрати паспорти або відповідні документи³⁷. „Піклувалася” нова влада і про сім'ї робітників, які виїхали до Німеччини. Вони мали право одержувати щомісячну грошову допомогу в розмірі 130 карбованців (з адміністративного розпорядження)³⁸.

Для забезпечення спокою на окупованій території створювалися каральні органи, поліцейські формування. Український народ активно залучали на службу німецькій армії. „Поняття „міліція” походить від комуністичних часів і тому його не треба вживати ні письмово, ні усно”³⁹. Замість неї для охорони порядку створювалася караульна служба та допоміжна поліція. Каральним органом була також охоронна поліція, яка підлягала міським і польовим комендатурам і контролювала в'язниці і табори. При прийомі молоді в охоронну поліцію ставилися такі вимоги: зріст не менше 1,65 м, здорові і сильні, гарний характер і бездоганне минуле⁴⁰. Всі чоловіки від 17 до 30 років підлягали перевірці з приводу здатності їх для служби у допоміжних загонах німецької армії „Гіві”. Допущені до служби місцеві жителі постійно перевірялися таємною поліцією чи службою безпеки і завжди перебували під контролем. **ФОТО № 4161**

Введена система окупаційного законодавства і судочинства спиралась на суди, які були додатками каральних органів. Кримінальні злочини неполітичного характеру розслідувалися місцевими комендатурами. Нескладні цивільні справи розглядалися у так званих мирових судах. У зв'язку з припиненням роботи судів, судових слідчих і судовиконавця у м. Суми при Сумському бургомістрі була утворена судова комісія для розгляду судових справ і відділ правових актів, який займався оформленням і засвідченням угод і актів громадянського стану⁴¹. Головне керівництво судовими установами належало голові Сумського касаційного суду. З часу вступу німецьких військ, з 10 жовтня 1941 року, на території м. Суми та Сумської області діяли тимчасові правила про підсудність і порядок розгляду судових справ⁴². До суду притягувалися громадяни за переховування партизанів, за хуліганство, прострочення перепустки, неблагонадійність, причетність до партії, за забій худоби.

Складовою частиною окупаційного економічного апарату були банки, які кредитували і здійснювали банківське обслуговування торговельних і промислових підприємств. Нові господарські банки відкривалися замість місцевих контор і відділень Держбанку СРСР. Банки виконували фінансові операції: приймали вклади від організацій, підприємств і приватних осіб, надавали короткотермінові кредити підприємствам, проводили безготівкові розрахунки за дорученням клієнтури.

На початку 1942 року був створений господарський банк у Сумах шляхом злиття всіх існуючих у Сумській області банків в один. У деяких населених пунктах області (Буринь, Велика Писарівка, Глухів, Краснопілля, Миропілля, Ромни, Хотінь) відкривалися відділення господарського банку. Керуючий Великописарівською філією господарського банку повідомляв, що німецькі війська вступили у с. В.Писарівку 18 жовтня 1941 року, держбанк евакуювався 11 жовтня, готівки в касі не було, сільськогосподарський банк відкрився 15 грудня 1941 року⁴³. У

функції банків входило: приймання грошей на поточні рахунки, видача кредитів, зберігання цінностей⁴⁴.

У банки вносили також плату за житло. З 1 квітня 1942 року на окупованій території діяло Тимчасове положення про квартирну платню. Всі квартири були поділені на категорії, за якими встановлювався розмір квартплати. За високоякісні квартири з паровим опаленням, водогоном, електрикою стягували 1 карб. 20 коп. за 1 кв. метр. При наявності в квартирі одного з обладнань була встановлена плата 1 карб. за кв. метр. За квартири, які потребували капітального ремонту, та приміщення підвалів, придатних для житла, платили 30 коп. за кв. метр. Великим сім'ям надавалася знижка на квартплату. Не житлові приміщення (кухні, передпокої, коридори, ванни, туалети) не оплачувалися. „За несплату квартирної платні в установлений термін – нараховується пеня в розмірі 0,1% за кожний прострочений день. За несплату квартирної платні протягом 2-х місяців наймачі підлягають виселенню в судовому порядку”⁴⁵.

Всі підприємства, торговельні установи були зобов'язані здавати свої щоденні виручки в банк на свої рахунки. За невиконання цієї постанови винні жорстоко каралися⁴⁶.

У листі німецького керівника Господарським банком в Сумах до всіх відділень госпбанку зазначалося, що Полтавська, Запорізька, частини Київської, Дніпропетровської та Миколаївської областей були прийняті Рейхскомісаріатом України. В цих областях з 14 жовтня 1942 року діяла валюта в карбованцях і проводився обмін грошей. У Сумській області, як і раніше діяла валюта в рублях, тому тут був заборонений обмін рублів на знаки Державної кредитної каси або карбованці⁴⁷. „Знаки карбованцев не являються в області восточнее Днепра законным платежным средством”. Але господарські банки цих областей мали право обмінювати карбованці на рублі або німецькі марки у співвідношенні: 1 карбованець = 1 рублю або 10 карбованців = 1 марці⁴⁸.

Перетворюючи економіку Сумщини, та й всієї України, на додаток німецької промисловості, окупанти і не збиралися відбудовувати та пускати великі заводи. Пускалися або робилися спроби пуску лише тих підприємств, які були потрібні для ремонту воєнної техніки або були зв'язані з добуванням сировини, виробництвом півфабрикатів та харчових продуктів. Підприємства, які не були евакуйовані, перелаштовувалися на випуск продукції для німецької армії. По всіх промислових підприємствах був встановлений восьмигодинний робочий день, а в суботу – на дві години коротший. Робота починалася о сьомій годині ранку і тривала до чотирьох годин дня за офіційним Берлінським часом⁴⁹. Німецький керівник підприємства був головним наглядачем над підприємством. З українського боку призначався управляючий виробництвом, допомагав йому виробничий староста, який був ніби посередником між керівником підприємства і штатом трудящих⁵⁰. Всі підприємства області підпорядковувалися німецькому командуванню, були переведені на воєнний лад.

На підставі наказу по Управлінню місцевої промисловості Конотопської міської управи від 27 вересня 1941 року на основі сировинної бази і районної контори „Заготживсировина” був створений Конотопський шкіряний завод у складі овчинного, шкіряного, валяльного, чесального, канатного, повстяного цехів. Через брак спеціалістів керівником валяльного цеху був призначений військовополонений Пашенко⁵¹. Конотопський шкіряний завод виробляв продукцію виключно для потреб німецької армії.

Дуже важко довелося воювати німцям в умовах суворої української зими. Цей відомий факт підтверджується у документах. 1 січня 1942 року комендатура м. Конотоп видала наказ про термінове постачання німецької армії теплим одягом: „Провести вичинку всіх шкір і пошити з них тулупи, конфіскований вовняний товар вжити на виготовлення зимової одягу, в першу чергу чулок, рукавиць, шлемів, навушників, шарфів. Всі вищезазначені речі хоча б у самому спрощеному вигляді були у найкоротший термін представлені у

розпорядження армії”⁵². При шкіряному заводі у м. Конотоп з цією метою у короткий строк було створене виробництво в’язаних виробів (трикотажний цех)⁵³. Німецьке командування розпорядилося зібрати у населення теплі речі у добровільно-примусовому порядку. Кожухи, ватні суконні пальто, ватні штани, валянки в першу чергу забирали у комуністів, кандидатів і активістів більшовицької влади. За добровільну здачу речей видавалася премія: тютюн і горілка⁵⁴.

Вся харчова, переробна промисловість працювала для задоволення потреб німецької армії. У Ромнах в період окупації працювали підприємства харчової промисловості (сушильний, м’ятний, пивний, маслозаводи, пекарні), підприємства легкої промисловості (взуттєва, ткацька, галантерейна фабрики), промислові підприємства (механічний, лісопильний, цегельні заводи)⁵⁵. Всі підприємства виконували воєнні замовлення. На маслозаводах виробляли незбиране молоко, вершки, перегін та сколотину, казеїн, масло, сироватку, різні сири „Бакштейн”, „Тильзит”, голландський⁵⁶. Роменський м’ятний завод почав роботу 16 вересня 1941 року, спеціалізувався на виготовленні м’ятного масла⁵⁷. У Глухові для задоволення потреб німецької армії у харчуванні відновив свою роботу колишній засолзавод „Плодовоч”. Продукція (огірки, помідори солоні, капуста квашена, томат-пюре, повидло, пиво, яблука мочені) в основному реалізовувалася військовим частинам⁵⁸. Спеціальні підприємства займалися переробкою зернових і бобових культур. За розпорядженням німецького керівництва „для снабжения воинских частей вырабатывается 70% пшеничная мука и 80% ржаная мука. Для населения разрешается молоть пшеничную и ржаную муку только 95%. Отруби, отходящие при помоле пшеницы и ржи, применяются как фураж для лошадей и отпускается непосредственно воинским частям. Ячмень перерабатывается только для изготовления кофе-суррогата для нужд воинских частей и для снабжения германских подданных. В целях пивоварения ячмень может перерабатываться только по разрешению РКУ (Рейхскомиссариат Украины). Овес может перерабатываться на пищевой продукт также только для

воинских частей по разрешению РКУ. Просо и гречиха перерабатываются для нужд воинских частей и для снабжения населения. Переработка кукурузы производится только по особому разрешению РКУ на крупу для нужд воинских частей. Отходящая при этом кукурузная мука может быть предназначена для снабжения населения. Шелушить горох или перерабатывать на крупную гороховую муку можно только для нужд воинских частей”⁵⁹.

Під час окупації пекарні випікали хліб для німецьких військових частин та населення. Часто хліб, призначений для споживання місцевим жителям, не можна було їсти навіть голодному. Ось результати аналізу хліба, зробленого лабораторією Сумської обласної санстанції: „Окраска бледножелтая, неравномерная, мякиш неэластичен, наощупь липкий, без постороннего запаха, при разжевывании ощущается незначительный хруст на зубах, кислый вкус”⁶⁰. За якістю печеного хліба слідкував обласний філіал Хлібопекарської Спілки.

На території Сумської області були влаштовані табори для військовополонених. Так, з листа до начальника Ямпільського сільськогосподарського округу, датованого листопадом 1941 року дізнаємося, що на території Ямпільщини був табір для військовополонених у кількості 13000 осіб. Для харчування цих людей були залучені колгоспи⁶¹. Такі табори були в Охтирці, Глухові, Конотопі та інших містах. Працю військовополонених використовували на підприємствах, торфорозробках, у сільському господарстві. Деяких кваліфікованих робітників відпускали з таборів на місце роботи під розписку. Глухівське головне лісництво зверталося з проханням відпустити з табору військовополонених ковалів для обозної майстерні⁶². Багато військовополонених були залучені для праці на торфорозробках. Раціон полонених, які працювали на торфорозробках, складався з м’яса (15гр.), хліба (300гр.), круп (30гр.), жиру (10гр.), картоплі (571), буряка (286), капусти (200), моркви (50), цибулі (25), огірків (50), муки (30) на добу⁶³.

Сумська область визначалася тим, що вже з перших днів війни тут діяли партизани, які наводили жах на окупантів. Саме тому загарбники приділяли багато уваги боротьбі з ними. Так, уже в листопаді 1941 року Лебединська міська комендатура зверталася до населення: „Всі захоплені партизани будуть прилюдно повішені. Всі села та двори, в яких партизани міститимуться, або в яких вони одержуватимуть харчування, будуть покараті через відбирання млина, спалення домів, розстріл заложників та повішення співучасників партизанів”⁶⁴. У Великій Писарівці у березні 1942 року за допомогу партизанам були страчені мирні жителі (23 особи)⁶⁵. Дуже дошкуляли нацистам партизани своїми нападами. У фонді Шосткинського районного управління Української допоміжної охоронної поліції є інформація про збитки, нанесені партизанами на шляху їх слідування. „В хуторі Дедовщина вони ограбили полицейских и старост, забрали все имущество, взято людей под силой оружия. 31 октября 1942 года в с. Лушники во время боя с партизанами был убит полицейский Андрущенко Григорий. Ними были подложены мины, при взрыве которых убиты полицейские и модьеры. Разгромили квартиры полицейских и старост”⁶⁶.

Під час окупації не припинялась робота шкіл. За проведенням освітньої роботи серед молоді слідкувала обласна організація „Просвіта”, в районах діяли районні відділи пропаганди і просвіти. Всі діти шкільного віку повинні були відвідувати школу: навчання у школах дітей віком 7-11 років було обов’язковим. На батьків, діти яких не ходили на заняття без поважних причин, накладався штраф до 300 карбованців⁶⁷. За розпорядженням ортскомендатури від 10 жовтня 1942 року влаштовувалися п’ятикласні елементарні школи „із всякого рода спеціальностей”, пов’язані з вивченням історії, географії, релігії⁶⁸. Були вказівки від німецького керівництва про створення спеціальних шкіл і залучення в них молоді. Так, за дозволом німецького командування була відкрита Сумська сільськогосподарська школа (біля Веретенівки). На навчання приймалися лише хлопці віком 16-20 років, навчання було

безкоштовним⁶⁹. Буринська районна управа повідомляла, що при Миколаївському цукровому заводі є можливість влаштувати сільськогосподарську школу з відділами „полеводства, огородництва и животноводства” та відкрити ремісничу школу з токарно-слюсарним, столярним відділами та відділом шиття та рукоділля⁷⁰.

Час від часу видавалися нові розпорядження про тимчасову заборону викладання Закону Божого, історії та географії в початкових школах і гімназіях, про введення релігійно-морального навчання по одній годині на тиждень у 5-10 класах, про відведення більшої кількості годин для викладання німецької мови замість інших іноземних.

За розпорядженням німецької влади у культосвітніх закладах вилучалася радянсько-політична література. Це були твори Леніна, Сталіна, К. Маркса, Ф. Енгельса, твори А. Головка „Пилипко”, „Пісні юності”, В. Катаєва „Белеет парус одинокий”, П. Тичини „Поезії”, драматичні твори О. Корнійчука. З шкіл були вилучені підручники з географії, історії СРСР, російської та української мови, задачники, українські підручники для малограмотних, журнали „Географія в школі”, „Юный коммунист”, „Советская педагогика”⁷¹. Із широкого вжитку вилучалася вся „більшовицька” література за винятком підручників геометрії, фізики, алгебри та хімії. За невиконання цього розпорядження встановлювався штраф 5000 карбованців.

Зібрані книжки використовувалися як писальний папір, для обгортання, виготовлення пакетів для ліків тощо⁷².

Німці на окупованій території „відродили” культурне життя. В період німецької окупації в області працювали музеї, бібліотеки, історичні архіви, друкувалися газети.

З пропагандистською метою на території Сумщини у 1941-1943 роках видавалися газети, які були оголошені офіційними органами влади. Після зайняття міста Ромни був виданий наказ по магістрату про початок видання газети „Відродження”, перший номер якої планувалося випустити 25 листопада 1941 року. У Сумах видавалася газета „Сумський

вісник”, органом управління міста Конотоп була газета „Визволення”, в інших містах виходили свої друковані видання. У пресі друкувалися розпорядження й накази керівних органів влади, вказівки для бургомістрів, старост, які повинні були неухильно виконуватися, повідомлення з фронту, об’яви та оголошення⁷³.

Для розваг німецького війська у грудні 1941 року було вирішено організувати у м. Ромни єдиний музично-драматичний театр, взявши за основу такого театру капелу імені Леонтовича і об’єднавши всі мистецькі сили, що досі працювали у Ромнах по відокремлених мистецьких об’єднаннях⁷⁴. У театрі ставилися вистави українських драматургів: оперета „Сорочинська ярмарка” М. Старицького, опера „Наталка-Полтавка” І.Котляревського, комедія „Шельменко-денщик” Г. Квітки-Основ’яненка, виступав хор імені Леонтовича з українським репертуаром⁷⁵. **ПРОГРАМИ РОМЕНСЬКОГО ДРАМАТЕАТРА**

У Сумах під час окупації діяв Сумський український драматичний театр.

Міські управи піклувалися також долею архівів. Так, з річного звіту про діяльність Роменського історичного архіву за 1942 рік дізнаємося, що архів спочатку містився у Вознесенській церкві, пізніше, як відділ краєзнавчого музею, був переведений до Олександрівської церкви. Архів не мав свого приміщення, штату та бюджету. З 1 січня 1942 року архів було виділено зі складу музею в окрему установу при Роменській міській управі з окремим бюджетом, штатом працівників, було надане окреме приміщення. У напівзруйнованому будинку проводився ремонт, обладнувалося архівосховище. Архів займався видачею довідок статистичного характеру установам, окремим особам по запису актів громадянського стану⁷⁶. Окремою справою у Держархіві Сумської області зберігаються запити і довідки про освіту, шлюб, народження, видані Роменським історичним архівом в часи окупації нашої області⁷⁷. У фонді Роменського історичного архіву відклалися бланки довідок, протоколів, договорів, актів і штампів різних установ за 1941-1943 роки.

У листопаді 1941 року був затверджений штатний розпис і фонд зарплати Конотопського історичного архіву: директор, завархівосховищем, секретар, техпрацівник, сторож. Приміщення архіву цілодобово охоронялося. Коли ж будівля архіву була пошкоджена в результаті вибуху міни, за наказом районного старшини були виділені кошти на ремонт даху для забезпечення зберігання документів⁷⁸.

Німці „намагалися” враховувати інтереси населення окупованої території. У жовтні 1941 року будівлю Вознесенської церкви у м. Ромни повернули віруючим, а музею, який містився у цій споруді, було виділене інше приміщення. У церкві проводився ремонт, для церковних потреб були передані деякі музейні речі: килим, доріжки, церковне начиння, Євангеліє 1636, 1746 років та інші книги 17-19 століть⁷⁹.

Працівники музеїв навіть в тяжкі роки війни були на своєму місці, піклувалися про збереження пам'ятників архітектури для нащадків. У фонді Роменського музею є звернення директора музею до відділу благоустрою міста Ромни з проханням не переорювати і не відводити під посівну площу „городище надзвичайної наукової цінності (1901, 1906, 1926рр.), яке знаходиться в урочищі Монастирище під м. Ромен”. У зверненні зазначалося, що „культура цього городища не має до цього часу собі подібної серед пам'ятників на Україні”⁸⁰.

На тимчасово окупованій території працювали бібліотеки. Послугами Сумської міської бібліотеки могли користуватися читачі від 16 років і старші. Користування книжками було платне: за одну книжку потрібно було заплатити 2 карбованці, за дві – 4 карбованці щомісяця, за затримку книги стягували 10 копійок в день⁸¹. Керівники районів призначали відповідальних завідуючих бібліотеками, які повинні були організувати збір книжок та збереження їх від руйнування⁸².

Німці любили влаштовувати свята, виставки. Церковні свята відзначали по Григоріанському календарю. Неробочі дні

під час війни були встановлені тільки для вищих свят – Великодня, Трійці та Різдва⁸³.

Встановлювали свята на відзнаку дня звільнення району від більшовицької навали. У цей день старости повинні були зібрати населення у школах і з'ясувати значення цього дня. По всіх школах проводилися вечірki молоді з танцями, музикою, співами⁸⁴. Відзначали „Дні врожаю”, передачу землі у власність теж проводили як свято. До „Дня врожаю” влаштовувалися виставки, на яких презентувалася німецька техніка⁸⁵.

Святкували день народження „визволителя” Адольфа Гітлера 20 квітня. Широко цей день відзначався у школах. Так, на вечорі 20 квітня 1942 року була зачитана доповідь на тему „Фюрер А.Гітлер – вождь нової Європи і визволитель України”, декламувалися вірші Василя Вільного та Леоніда Полтавця⁸⁶.

Відзначалися також річниці від дня народження та з дня смерті великого співця українського народу Т.Г.Шевченка. На вечорі, присвяченому 81-й річниці з дня смерті Шевченка, був представлений перероблений по-новому вірш поета – восхваляння Гітлера⁸⁷.

Два роки вдалося „погосподарювати” нацистським загарбникам на землях Сумщини. Всі установи, створені ними у 1941-1943 роках на території нашої області, підтримували окупаційний режим. Після звільнення області від окупантів вони припинили свою діяльність.

У Державному архіві Сумської області збереглися документи цього періоду, які охоплюють 355 фондів у кількості 9020 одиниць зберігання. Це фонди органів влади, поліції; фінансово-податкових установ та банків; органів управління промисловістю; установ та закладів сільського, лісового, водного господарства; кооперативних, торговельних і заготівельних організацій; організацій охорони здоров'я, фармації, соціального забезпечення; закладів освіти, пропаганди, інформації. Документи дають можливість кожному досліднику заглянути в минуле і створити свою власну думку про події тих часів.

II. В архіві зберігається колекція документів громадян, вивезених до Німеччини, та тих, що проживали на тимчасово окупованій території Сумської області в період Великої Вітчизняної війни 1941-1945 рр. Ця колекція складається з кількох розділів. Найбільший розділ – це листи, надіслані вивезеними до Німеччини під час окупації Сумської області людьми до своїх рідних на батьківщину. По різному жилося нашим землякам на чужій землі, дивлячись, де довелося їм жити і працювати. До одних нові господарі ставилися доброзичливо, вважали їх членами своїх родин. З інших – знущалися, примушували тяжко працювати з ранку до ночі. Особливо гірко було тим, хто потрапив працювати на підприємства: мешкали ці люди у таборах, часто напівголодні, змучені, виконували найважчу роботу. Свій біль, смуток, радощі чи страждання вони виливали у листах, які з'єднували їх з рідним краєм, рідною домівкою. Шлях цих звісток на батьківщину був нелегким. Вигнанцям не дозволялося писати закритих листів, дві листівки у місяць по 15 рядків кожна – ось все, що могли послати вони додому. Зміст листів ретельно перевірявся, все недозволене зафарбовувалося чорнилом або ж листи зовсім знищувалися. Щоб обдурити фашистську цензуру, автори листів часто вживали різні умовні вирази, порівняння, щоб таким чином розповісти правду про своє життя.

ЛИСТИ З НІМЕЧЧИНИ

Ганна Разумова писала з м. Дюссельдорф рідним у хут. Смолянівку Білопільського р-ну 15 червня 1943 р.

... Нам життя тут спокійніша ніж вам. Тільки в нас того плохо, що нам корма похужали. То варили суп, картошку, а тепер одну капусту та воду. Ну а їмо лутше, тому що нам можна достать хліба, то всі гроші ідуть на хліб. Од получки до получки не хватає, бо получаємо 10-14-20 марок. То така зробилась, що страшно й глянуть. Робота хоч не важка, ну плачем без перестану, що в вас там таке робиться, а ми тут страдаємо.⁸⁸

Марія Россоха писала з м. Аполленсдорф рідним у с. Вороніж Шосткинського р-ну.

... Здесь тоже все расчитано, без денег и в уборную не сходишь, нам кажется это смешно, но здесь заведено...

... Мама, я сейчас не такая хохотушка как была. Сейчас меня трудно увидать смеющуюся, да это и обыкновенно...⁸⁹

Новик Ганна з м. Дюссельдорф писала подрузі у с.Сміле Смілівського р-ну 29 липня 1943р.

Вже рівно вісім місяців, як ми залишили свій рідний дорогий край, своє рідне село, родину, подруг, веселе молоде життя, яке ніколи не вернеться. Можливо, діждемося того щасливого дня – зустрічі з тобою і з товаришами і знову заживемо вже по-новому.

Ми живемо так, як живуть більшість наших земляків у Німеччині. Цілий тиждень на роботі, а у вихідний день вільний час проводимо в лісі, любимо і єдине місце гуляння українців.⁹⁰

Клавдієнко Єфросинія з м. Аушвіц писала у хут. Васюків Краснопільського району рідним 15 грудня 1942р.

... Я роблю на цементовій фабриці, виливаєм цементові ставки. Живемо у лагерьях в бараках. Нічого не бачимо окрім цементу і проволочи. Робимо з 7 годин ранку до 5 годин вечора, в суботу до 3 годин дня.

Мені до вас можна дві открытки у місяць посилать, а вам до мене можна скільки завгодно.⁹¹

Бук Одарка батькам у с. Пустовійтівка Роменського р-ну писала з м. Хартмансхоф з 1 вересня 1943р.

Роблю я на фабриці, робота не важка. Їсти нам дають харашо 4 рази в день, хліба дають 300 грам. Робим на фабриці од 7 год. ранку до 6 год. вечора, а після роботи ходим ще до хазяїнів робити, як що хто хоче. У хазяїна робим до 9 год.⁹²

Бруйка Ганна писала сестрі у с. Мутич Кролевецького р-ну.

Приїхали ми аж у Австрію. Тут нас на станції розібрали по хазяїнах. Я живу в хазяїна, годую свиней та роблю на кухні, а

в 7 часов ідем на поле, а у 8 годин кінчаєм. Приходим з поля, подаю свиням і у 10 часов лягаю спать. У 4 години встаю і так проходить мій час.⁹³

Береза Марія з м. Гамбург писала рідним у с. Птушка Краснопільського р-ну 30 січня 1943р.

Нам їсти дають раз у день хліба 300 гр. Получила за місяць 6 марок. Їмо саму брукву і капусту дають, маслом губи мажуть і колбасу.⁹⁴

Бардакова Ірина писала рідним у с. Угроїди Краснопільського р-ну з м. Ессен.

Я живу в городе Есен, работаю на фабрике в инструментальном магазине. Работа чиста и хороша, но очень скучаю. Начальники мои очень хорошие люди немцы.

У Вас наверно уже сніг є, а у нас вітри і дождь, мороза іще нет (6 грудня 1942р.).

У нас в Германии погода теплая сейчас, у вас наверно морозы большие, а у нас дожди, снега нет (2 січня 1943р.)

Живу я хорошо... Но по своїй рідной Україні дуже скучаю (7 квітня 1943р.)⁹⁵.

Байдик Анастасія з м. Ньюштадт писала у с. Овлаші Роменського р-ну рідним.

Мені тут харашо. Робота важка, робимо від 6 утра до 8 вечора, оддыхаємо 2 часа. Їсти дають плохо, 2 рази супу і раз несолодку каву і 400 гр. хліба на день⁹⁶.

Аксененко Іван писав рідним у с. Великий Вистороп Лебединського р-ну з м. Гроспетервіт.

Їсти дають 4 рази на дні. Робота така як і вдома у колгоспі, ну тільки важка. Як станеш робить так роби із 5 утра до 8 вечора⁹⁷.

Руден Ганна писала родичам у Миропільський р-н з м. Келлінгхузен 19 березня 1943р.

Обуться невочто, одеться пока есть но скоро не будет. Деньги есть немного, но купить ничего не могу, потому что все дорого да и достать негде. Кушаем саму брукву, картошки уже 2 месяца нету. Вообще не жизнь, а малина. Одно только, как бы скорее кончилась война и вернуться домой! Ах дом-дом родной и родная мать. Сегодня и с Мариуполя получила письмо. Пишут, что живут не очень важно, кушают кукурузу, а мы и той не видим, увидишь, то за мед⁹⁸.

Ващенко Віра з м. Клейнгартах писала рідним у с. Межирич Лебединського р-ну 4 липня 1943р.

Я повідомляю, що я нахожусь в Німеччині у городі Гельбромі. Січас я живу у хазяїна. Хазяїн, хазяйка і я живем утрюх. Жить мені пока харашо, самі знаєте – чужі люди не рідна дитина. Мене пока не обіжають. Хазяйка дуже хороша. Є кінь, 2 корови, свині, роботи дуже багато. Тут погода мені щодня жарко. Їсти тут харашо дають, голодна я не буваю. Мені жить харашо, тільки за те погано, що нема вихідного. Я не знаю, скільки годів я тут, чи 10 чи 20⁹⁹.

Волошко Марія з м. Швеннінген писала рідним у с. В'язове Дубов'язівського р-ну 29 серпня 1943р.

Живу вже один год без свого рідного роду. Щодня, щогодини проклинаю свою нещасну долю. Я пока работаю на фабриці, живу постарому, як переночую, то слава богу, передною теж слава богу. Новостей у нас много, но описать не могу, ви самі знаєте¹⁰⁰.

Дейнека Надія писала родичам у с. Рясне Краснопільського району з м. Вупперталь.

Я працюю у Кранкенгаузі вже 7 місяців. Як погано бути на чужині. Я тепер пересвідчилась, що без родіни життя неможливе. Коли б прийшла та минута, що я приїхала б додому, то тільки б була вдома і жила в ньому і любила його, а на чужину не ходила. Я працюю в больниці, за мене не безпокойтесь, мені хорошо, але міліони... Я вас прошу, що як

можете, старайтесь і живіть гарненько вдома, якими силами старайтесь чи в лісах, полях робіть, ховайтесь¹⁰¹.

Оверченко Іван писав рідним у с. Великі Бубни Талалаївського р-ну з м. Зенсбург 4 серпня 1943р.

Перш всього, ніж писать лист, я вам сповіщаю, що я жив здоров, того нікому не желяю. Приїхав я на місто першого мая. Попав я до хазяїна, которий іміє 300 га землі, ну а худоби точно не знаю, бо по полю пасеться, так я всії не бачив. Робимо тут од семи часів утра до 8 вечора.

Жизнь наша дуже і дуже хороша? Тим що хоч не бомбить, а то на все звісно яка нам живуха. Коли б так жить, так краще б мені туди йти, куди мій батько поїхав. Так хто ще не попав у цю прокляту Германію, то хай спішить краще яму на себе викопать, то лучче. Ну коли здумаю за дом так мені неначе уже я не менше як два годи своїх рідних бачив дома.

Ви ще вільний народ, а я як кажуть не в кайданах, а все ж не на волі. Праведна пісня, оце вона для нас складена¹⁰².

Олейниченко Надія писала рідним у с. Юнаківку Миропільського р-ну з м. Аушвіц 15 січня 1943р.

Я живу, но только очень скучаю за Вами. Что брала из дому, то уже порвалось немного, а здесь я получила мужской пиджак, мужские теплые (хотя и большие) ботинки и нижнее белье. Мама! Вы себе представить не можете, как я здесь хожу на работу. Представьте, на ногах туфли 43 номер, фуфайка, а на голове одеяло.

Работаю в теплом и чистом помещении... На работу ходим с мастером, и с работы тоже. Кормят нас так, как мы ели в 1933 г. и почти тоже самое...

Боже мой, как я хочу на родину, я наверно самая несчастная, что попала сюда. В бараках при морозах стало холодно, но нам выдали по 3 одеяла¹⁰³.

Рашевська Олена надіслала у с. Угроїди Краснопільського р-ну віршований лист матері 22 грудня 1942 року.

Сідаю я до столу писать цього листа,
А серце підказало – чужая сторона!
Коли листа получиш, читать його будеш,
То від цього читання про мене вспом'янеш!
Живеш на Україні, у рідному селі,
А я живу від тебе в далекій стороні.
Раненько треба встати, а пізно спать лягать,
Нема з ким поділитись і горя розказать.
Ніколи не забуду я рідну сторону,
Тоді лиш забуду, як міцно вночі сплю.
Моя ти рідна мати мою ти пісню читай,
Про мене молодую ніде не забувай,
Що я тепер далеко від рідного села,
Гнітить мене неволя, чужая сторона¹⁰⁴.

Ці листи згруповані у 4780 справ. Листи одного автора та відповіді рідних і близьких на них складають одну справу.

Другий цікавий розділ цієї колекції – це листи військовополонених і відповіді на них (близько 117 справ). Ці листи написані на спеціальних бланках, вміщували вони всього по кілька рядків з повідомленнями про місцезнаходження, проханням надіслати необхідні речі, тютюн, розповісти про своє життя. Дозволялося надсилати військовополоненим невеликі бандеролі вагою не більше 250 грам.

ЛИСТИ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ

Буцмій Олександр повідомляв 14 січня 1943 року рідним на Сумщину: „Знахожуся на Західній Україні, неподалеку города Рівного. Будучи на фронті около Житомира і попавши в окруження німців я з перших днів війни, кидаю зброю і перехожу до цієї місцевості і перехожу до хозьяна, де і нахожуся”¹⁰⁵.

Грищенко Кузьма надіслав звістку зі Stalag 84 III-B у с. Проходи Миропільського р-ну 8 лютого 1943 року: „Я нахожусь жив и здоровый в плену в Германии”¹⁰⁶.

Антоненко Гнат, знаходячись у Stalag 84 III-B, писав рідним у с. М.Ворожба Лебединського р-ну 8 лютого 1943 року: „Я пока жив, нахожусь в команде праці в плену”¹⁰⁷.

Шевченко Степан Григорович повідомляв родичам у с. Наталівку Миропільського р-ну 4 серпня 1943 року: „Я нахожусь в плену у Германии”¹⁰⁸.

У колекції відклалися і листи громадян, які служили в німецьких військових частинах. У розділ Цивільне листування увійшли листи громадян, які знаходилися на тимчасово окупованій території України з повідомленнями про умови життя, евакуацію, заробітки, ціни. Тут є листи з Києва, Дніпропетровська, Запоріжжя та інших міст. Серед листів у колекції є особисті посвідчення, перепустки, робочі картки, трудові книжки, довідки, видані на окупованій території та на німецьких підприємствах і в таборах, фотографії. Вся колекція складається з 5268 справ.

III. На зберігання до обласного архіву краєзнавчим музеєм були передані фотографії, зроблені під час російсько-німецької війни 1941-1945 років.

Це фотографії осіб, які були вивезені до Німеччини під час окупації Сумської області нацистськими загарбниками, надіслані з полону в 1942-1945 роках. Тут можна знайти фотокартки з тимчасових посвідчень, робочих карток, знімки в лісі, на прогулянці, на роботі в полі, на току, колективні фото робітників за кордоном.

З часів окупації Сумської області нацистськими загарбниками 1941-1943рр. залишилися фотографії, які зараз зберігаються в архіві. Це знімки німецьких солдатів та офіцерів, поліцаїв, німецьких військовослужбовців біля гармат, воєнної техніки, з місцевими жителями, фотокартки українських дівчат у національному вбранні. Багато негативів і позитивів з

портретами німецьких військовослужбовців, поліцаїв, румунських військових, льотчиків, радянських військовополонених, зроблених для документів. У фотоархіві представлені любительські знімки німецьких військових на відпочинку, у невимушених позах, з посмішками на обличчях. Лише деякі атрибути військової форми, зброї, руїни говорять нам, що у той час йшла війна не на життя.

У держархіві області зберігається 1155 фотодокументів часів війни 1941-1945 років. На цих фотографіях звичайні люди, красиві і не дуже, сумні і веселі, чоловіки і жінки, росіяни, українці, німці, угорці, люди, створені для щастя. Але вони – вороги, вони стріляли одне в одного. Хто в тому винен? Мабуть, вони – менше за всіх, всі вони, по суті, жертви „великої політики”. І вони своїми скаліченими долями закликають нас: „Нехай більше ніколи не буде нового свята, яке б називалося Днем Перемоги, тому що ціна перемоги – загибель мільйонів людей”.

Примітки

1. ф.Р-2171, оп.1, спр.2, арк.126
2. ф.Р-2792, оп.1, спр.1, арк.62
3. ф.Р-2446, оп.1, спр.2, арк.6-9
4. ф.Р-1978, оп.1, спр.1, арк.381
5. ф.Р-2802, оп.1, спр.2, арк.42
6. ф.Р-2094, оп.1, спр.1, арк.52
7. ф.Р-1947, оп.1, спр.2, арк.47
8. ф.Р-2792, оп.1, спр.1, арк.17
9. ф.Р-2172, оп.1, спр.1, арк.16
10. ф.Р-2843, оп.1, спр.790 а, арк.158
11. ф.Р-2344, оп.1, спр.1, арк.45
12. ф.Р-1972, оп.1, спр.2, арк.41
13. ф.Р-2843, оп.2, спр.419, арк.4-5
14. ф.Р-2446, оп.1, спр.2, арк.956
15. ф.Р-1947, оп.1, спр.2, арк.20, 70-73
16. ф.Р-2868, оп.1, спр.69, арк.6
17. ф.Р-1947, оп.1, спр.2, арк.46; ф.Р-2868, оп.1, спр.69, арк.6
18. ф.Р-1860, оп.1, спр.10, арк.13
19. ф.Р-1860, оп.1, спр.10, арк.130
20. ф.Р-1971, оп.1, спр.4, арк.7
21. ф.Р-1856, оп.1, спр.2, арк.2
22. ф.Р-1947, оп.1, спр.1, арк.1
23. ф.Р-2169, оп.1, спр.4, арк.37
24. ф.Р-1943, оп.1, спр.11, арк.55
25. ф.Р-1860, оп.1, спр.5, арк.113-114, 120-121
26. ф.Р-1858, оп.1, спр.1, арк.2
27. ф.Р-2034, оп.1, спр.1, арк.99
28. ф.Р-1860, оп.1, спр.3, арк.78
29. ф.Р-2169, оп.1, спр.3, арк.2-3
30. ф.Р-2094, оп.1, спр.1, арк.3
31. ф.Р-1866, оп.1, спр.7, арк.16; ф.Р-2094, оп.1, спр.1, арк.3; ф.Р-2094, оп.1, спр.1, арк.3
32. ф.Р-2446, оп.1, спр.2, арк.3
33. ф.Р-2068, оп.1, спр.1, арк.2
34. ф.Р-1961, оп.1, спр.1, арк.109
35. ф.Р-2037, оп.1, спр.1, арк.68
36. ф.Р-1971, оп.1, спр.4, арк.91
37. ф.Р-1972, оп.1, спр.2, арк.84
38. ф.Р-2792, оп.1, спр.1, арк.25
39. ф.Р-2792, оп.1, спр.1, арк.22
40. ф.Р-1829, оп.3, спр.6, арк.1
41. ф.Р-1853, оп.2, спр.2, арк.5

42. ф.Р-1902, оп.1, спр.75, арк.7, 13-16
43. ф.Р-2070, оп.1, спр.2, арк.141
44. ф.Р-2070, оп.1, спр.1, арк.82-84
45. ф.Р-2446, оп.1, спр.2, арк.35
46. ф.Р-2070, оп.1, спр.1, арк.1
47. ф.Р-2070, оп.1, спр.1, арк.52
48. ф.Р-2070, оп.1, спр.2, арк.73
49. ф.Р-2009, оп.1, спр.1, арк.9
50. ф.Р-2983, оп.1, спр.5, арк.74
51. ф.Р-2040, оп.1, спр.4, арк.58-62
52. ф.Р-2040, оп.1, спр.2, арк.42
53. ф.Р-2040, оп.1, спр.2, арк.28
54. ф.Р-1972, оп.1, спр.2, арк.27
55. ф.Р-2911, оп.1, спр.25, арк.6-7
56. ф.Р-1855, оп.1, спр.29, арк.7-8
57. ф.Р-2983, оп.1, спр.5, арк.4
58. ф.Р-2012, оп.1, спр.1, арк.163
59. ф.Р-2868, оп.1, спр.8, арк.19-20
60. ф.Р-1915, оп.1, спр.6, арк.9
61. ф.Р-2169, оп.1, спр.4, арк.1
62. ф.Р-2017, оп.1, спр.1, арк.29
63. ф.Р-2037, оп.1, спр.1, арк.20
64. ф.Р-1948, оп.1, спр.1, арк.27
65. ф.Р-2071, оп.1, спр.3, арк.2-3
66. ф.Р-1867, оп.1, спр.7, арк.97-100
67. ф.Р-2094, оп.1, спр.1, арк.17
68. ф.Р-2792, оп.1, спр.1, арк.179
69. ф.Р-1978, оп.1, спр.1, арк.135
70. ф.Р-1956, оп.1, спр.6, арк.19
71. ф.Р-1955, оп.1, спр.16, арк.19
72. ф.Р-1955, оп.1, спр.16, арк.90, 98, 106
73. ф.Р-2915, оп.2, спр.2, арк.8; ф.Р-1978, оп.1, спр.1, арк.381
74. ф.Р-2915, оп.2, спр.2, арк.23
75. ф.Р-2926, оп.1, спр.6, арк.12, 17
76. ф.Р-2926, оп.1, спр.12, арк.2-4
77. ф.Р-2926, оп.1, спр.16
78. ф.Р-2192, оп.1, спр.1, арк. 2, 3, 6, 14, 18
79. ф.Р-2901, оп.1, спр.1, арк. 1, 6, 9
80. ф.Р-2901, оп.1, спр.3, арк.76
81. ф.Р-1871, оп.1, спр.1, арк.7
82. ф.Р-2792, оп.1, спр.1, арк.17
83. ф.Р-2068, оп.1, спр.1, арк.2
84. ф.Р-1972, оп.1, спр.2, арк.94

85. ф.Р-2843, оп.1, спр.350, арк.33
86. ф.Р-2883, оп.1, спр.1, арк.18
87. ф.Р-2915, оп.2, спр.5
88. ф.Р-7615, оп.4, спр.394, арк.1-2
89. ф.Р-7615, оп.4, спр.473, арк.1-2
90. ф.Р-7615, оп.3, спр.736, арк.1
91. ф.Р-7615, оп.2, спр.418, арк.1-2
92. ф.Р-7615, оп.1, спр.168, арк.1-2
93. ф.Р-7615, оп.1, спр.158, арк.1
94. ф.Р-7615, оп.1, спр.90, арк.1
95. ф.Р-7615, оп.1, спр.55, арк.1-2
96. ф.Р-7615, оп.1, спр.40, арк.1-2
97. ф.Р-7615, оп.1, спр.7, арк.1-2
98. ф.Р-7615, оп.4, спр.485, арк.1-2
99. ф.Р-7615, оп.1, спр.202, арк.1
100. ф.Р-7615, оп.1, спр.262, арк.1-2
101. ф.Р-7615, оп.1, спр.721, арк.1-6
102. ф.Р-7615, оп.3, спр.765, арк.1-2
103. ф.Р-7615, оп.3, спр.800, арк.1-4
104. ф.Р-7615, оп.4, спр.409, арк.1-18
105. ф.Р-7615, оп.6, спр.290, арк.1-3
106. ф.Р-7615, оп.6, спр.18, арк.1-2
107. ф.Р-7615, оп.6, спр.3, арк.1-2
108. ф.Р-7615, оп.6, спр.112, арк.1-2

**Список фондів установ періоду тимчасової нацистської
окупації Сумської області 1941-1943рр.**

Номери фондів	Назва фонду	Кількість одиниць зберігання	Крайні дати документів
---------------	-------------	------------------------------	------------------------

1. Органи української допоміжної адміністрації

Міські управи

P-3381	Буринська	1	1942
P-2192	Конотопська	10	1941-1943
P-1941	Лебединська	77	1941-1943
P-1928	Охтирська	59	1941-1943
P-1841	Сумська	2554	1942-1943
P-2158	Тростянецька	2	1941-1943
P-2172	Шосткинська	2	1941-1943

Районні управи

P-2225	Великописарівська	1	1943
P-2215	Глухівська	3	1941-1943
P-1913	Грунська	20	1941-1943
P-1823	Краснопільська	5	1943
P-2213	Кролевецька	2	1942-1943
P-1948	Лебединська	1	1942
P-2879	Липоводолинська	54	1942-1943
P-1925	Охтирська	51	1941-1943
P-2221	Путивльська	2	1941-1943
P-2909	Роменська	3	1942-1943
P-2202	Смілівська	9	1941-1943
P-2050	Тростянецька	7	1942-1943
P-1846	Хотінська	29	1941-1943
P-2229	Шалигинська	2	1942
P-2173	Ямпільська	7	1941-1943

Сільські управи

P-2179	Антонівська	2	1941-1942
P-2938	Байрацька	3	1941-1943

P-1894	Баранівська	4	1943
P-2180	Белицька	4	1941-1943
P-2071	Березівська	8	1942-1943
P-2203	Берюхівська	4	1941-1943
P-2889	Біловодська	4	1942
P-2908	Бобрицька Роменського р-ну	14	1941-1943
P-1978	Бобрицька Улянівського р-ну	3	1941-1943
P-2117	Бобрівська	4	1942-1943
P-2060	Боголюбівська	2	1942-1943
P-2798	Будильська	1	1943
P-2887	Великобубнівська	1	1942
P-1847	Великочернечинська	8	1941-1943
P-1960	Верхньосагарівська	2	1942-1943
P-2326	Верхньоштанівська	1	1943
P-3115	Вікторівська	1	1941-1942
P-2807	Вирівська	6	1941-1943
P-2792	Влізьківська	1	1941-1943
P-2018	Володимирська	1	1943
P-2144	Воронізька	1	1942-1943
P-1979	Ганнівська	1	1942-1943
P-2933	Гринівська	1	1942
P-2057	Гружчанська	1	1942
P-2803	Гудимівська	2	1941-1943
P-1972	Дмитрівська	3	1942-1943
P-2165	Дубовицька	1	1941-1942
P-2912	Житнянська	14	1941-1943
P-2344	Заболотівська	5	1941-1943
P-2854	Залатихська	1	1943
P-2167	Катеринівська	1	1943
P-2907	Кашпурівська	1	1942-1943
P-1973	Кекинська	3	1942-1943
P-2936	Кимличківська	2	1941-1943
P-2147	Клишківська	5	1942
P-1999	Клочківська	6	1941-1943
P-1880	Косівщинська	1	1942-1943

P-2069	Курилівська	7	1941-1943
P-2905	Левченківська	3	1942-1943
P-2852	Липівська	2	1942-1943
P-2892	Лозівська	3	1942-1943
P-1971	Луциківська	5	1941-1943
P-2939	Лучківська	1	1942-1943
P-2994	Малобубунівська	1	1942
P-2178	Марчихино-Будська	2	1941-1942
P-1825	Мар'янівська	3	1941-1943
P-2802	Межиріцька	2	1942-1943
P-2034	Мельнянська	3	1941-1943
P-2899	Миколаївська	4	1942-1943
P-2116	Михайлівська	11	1942-1943
P-2856	Москалівська	1	1942-1943
P-1829	Нижньосироватська	203	1941-1943
P-2067	Ницахська	3	1942-1943
P-2159	Ободівська	12	1941-1943
P-2668	Олександрівська	1	1942-1943
P-2935	Панасівська	11	1942-1943
P-1882	Парнянська	6	1943
P-1970	Печищанська	6	1941-1943
P-2038	Підлипненська	1	1941-1942
P-1895	Підліснівська	8	1941-1943
P-2921	Плавинищенська	1	1942-1943
P-2910	Погожокриницька	3	1941-1943
P-1863	Полянська	2	1941-1943
P-2095	Попівська	2	1942
P-2036	Великописарівського р-ну Попівська Конотопського р-ну	3	1942-1943
P-2855	Рогинська	1	
P-2942	Русанівська	6	
P-2184	Свеська	2	
P-1879	Свірзька	20	
P-2857	Семенівська	1	
P-2094	Сидороваярузька	3	

P-2161	Склярівська	3	
P-2149	Собичівська	3	
P-2066	Солдатська	2	
P-2153	Старосільська	1	
P-3382	Степанівська	3	Буринського
	р-ну		
P-1899	Степанівська	4	Сумського
	р-ну		
P-2077	Стрілецькопушкарівська	4	
P-2004	Суходольська	1	
P-2201	Товстянська	1	
P-2151	Чапліївська	1	
P-1997	Червона (Янівська)	3	
P-2108	Чорнолатівська	1	
P-1931	Чупахівська	2	
P-2174	Шатрищенська	2	
P-2097	Шенгеріївська	1	
P-1900	Шпилівська	1	
P-2940	Яганівська	1	
P-2941	Яловоокіпська	1	
P-2079	Ямненська	2	
P-2930	Ярошівська	3	
P-1940	Ясенівська	1	
P-2934	Яснопільщинська	5	
P-2160	Яструбинська	25	
	Магістрати		
P-2205	Кролевецький	10	1941-1943
P-2446	Роменський	3	1941-1943
P-1951	Управління старшини м. Путивль	6	1941-1943
	Комендатури		
P-2228	Ортскомендатура м. Кролевець	1	1942-1943
P-2175	Ортскомендатура м. Ямпіль	1	1941-1943
P-2176	Військова комендатура №580	1	1941-1943

P-2216	Військова комендатура м. Глухова	1	1941-1943
P-1933	Краснопільська районна комендатура	1	1942
P-2230	Шалигинська сільськогосподарська комендатура	1	1942

2. Органи поліції

Районні (повітові) та міські управління Української допоміжної охоронної поліції

P-2222	Глухівське повітове	3	1942-1943
P-2045	Конотопське міське	63	1941-1943
P-2207	Кролевецьке районне	7	1942-1943
P-1824	Миропільське районне	2	1941-1943
P-2226	Путивльське районне	2	1942-1943
P-2359	Червоне районне	11	1941-1943
P-2208	Шалигинське районне	4	1941-1942
P-1867	Шосткинське районне	10	1941-1943
P-2181	Ямпільське районне	2	1941-1943
P-2212	Путивльська поліція „Гема”	2	1943

Сільські поліції

P-2139	Лушниківська	1	1941-1943
P-2220	Хижківська	3	1942-1943

3. Органи юстиції та суду

P-2227	Мировий суд м. Кролевеця	1	1942-1943
P-1904	Сумський міський суд 1-ї дільниці	118	1941-1943
P-1902	Сумський міський суд 2-ї дільниці	120	1941-1943
P-2209	Шалигинський мировий суд	65	1941-1943
P-2219	Слідчий Кролевецького району	1	1942-1943

P-2217	Кролевецька камера	примирна	1	1942
P-1853	Нотаріальна	контора	74	1941-1943
P-2109	Відділ ЗАГС	Конотопської міської управи	2	1941-1943

4. Фонди фінансово-податкових установ та банків

Районні фінансові управління (відділи)

P-2118	Конотопський відділ		4	1941-1943
P-1822	Краснопільське управління		15	1941-1942
P-2794	Лебединський відділ		2	1941-1943
P-1865	Сумське управління		14	1942-1943
P-1885	Улянівський відділ		1	1942

Банки

P-1965	Буринський районний банк		1	1942-1943
P-2070	Великописарівський господарський банк		12	1941-1943
P-2218	Глухівський господарський банк		1	1941-1943
P-1844	Краснопільське відділення господарського банку		16	1942-1943
P-1828	Миропільське відділення господарського банку		7	1942
P-2915	Роменський державний господарський банк		13	1941-1943
P-1921	Хотінський державний банк		1	1942-1943

Розрахункові контори

P-2914	Роменська	1-ша	33	1941-1943
P-2917	Роменська	2-га розрахункова контора	14	1941-1943

5. Органи управління промисловістю.

Промислові підприємства.

P-2911	Промисловий відділ Роменської міської управи	29	1943
P-1864	Сумське обласне об'єднання молочно-масляної промисловості Центрального українського молочно- жирового управління	24	1942-1943
P-1915	Сумське обласне бюро круп'яної, хлібопекарської та олійної промисловості	6	1941-1943
Цукрові заводи			
P-1924	Буринський	14	1942-1943
P-2808	Веринський	1	1941-1942
P-2133	Воронізький	25	1941-1943
P-1893	Степанівський	1	1942
P-2051	Угроїдський	9	1941-1943
P-1934	Чупахівський	12	1941-1943
Маслозаводи			
P-1923	Буринський	31	1942-1943
P-2210	Глухівський	11	1941-1943
P-1950	Путивльський	14	1942-1943
P-2142	Шосткинський	1	1941-1943
Млини			
P-2214	Глухівський	1	1941-1943
P-1845	Краснопільський	35	1942-1943
P-1843	Миропільський	2	1942-1943
P-2842	Роменський	28	1941-1943
P-1884	Тернівський	1	1942
Заводи переробні			
P-2012	Глухівський засолювальний завод	2	1942-1943
P-2983	Роменський м'ятний завод	71	1941-1943
P-1910	Сумський плодоовочевий завод	1	1942-1943
P-2074	Будильський спиртзавод	4	1941-1943

Торфопідприємства

P-1892	Сумська обласна торф'яна спілка	1	1942-1943
P-1908	Білопільська районна торф'яна артіль	1	1942
P-2037	Конотопська районна торфоартіль	13	1941-1943
P-2132	Пиротчинська торфорозробка	21	1941-1943
P-2919	Роменська торфорозробка	29	1942-1943

Лісопилні та меблеві підприємства

P-2017	Глухівський лісопилний завод	1	1942
P-2163	Сумський лісопилний завод	1	1941-1943
P-1929	Охтирська меблева фабрика	2	1942-1943

Цегельні заводи

P-2041	Конотопський	3	1942-1943
P-2845	Роменський	17	1941-1943
P-2877	Роменський алебастровий завод	5	1942-1943
P-2126	Лебединська кооперативна керамічна виробнича артіль	12	1941-1942
P-1870	Сумський цвяховий завод	2	1942-1943
P-2040	Конотопський шкіряний завод	4	1941-1943
P-2011	Глухівський пенькозавод	8	1941-1943
P-2913	Роменське акціонерне товариство „Прогрес”	1	1941

6. Органи дорожнього господарства, транспорту, будівництва

Районні дорожні відділи

P-2008	Глухівський	2	1941-1943
P-1887	Улянівський	1	1941-1943
P-1917	Червоний	1	1942-1943

P-2964	Транспортна контора Роменської міської управи	2	1942-1943
Ремонтно-будівельні контори			
P-2042	Конотопська	7	1941-1943
P-1906	Сумська будівельно- проектно-кошторисна контора	4	1943

**7. Установи та заклади сільського, лісового, водного
господарства, ветеринарії**

P-2171	Німецьке командування сільським господарством по Сумській області (WI-Kdo)	4	1941-1942
P-2943	Сумське обласне управління державними господарствами та підпорядковані йому державні господарства	125	1941-1943

**Допоміжні сільськогосподарські бюро Українського
допоміжного бюро**

P-1858	Сумське обласне	3	1942-1943
P-1987	Буринське районне	1	1943
P-2869	Глинське районне	1	1942-1943
P-2014	Глухівське повітове	1	1942-1943
P-1994	Есманське районне	3	1941-1943
P-2206	Кролевецьке районне	3	1942-1943
P-1947	Лебединське районне	2	1941-1943

Районні земельні управління (відділи)

P-1958	Буринське управління	10	1942-1943
P-2075	Дубов'язівський відділ	1	1942-1943
P-1860	Сумське управління	13	1941-1943
P-2137	Шосткинський відділ	1	1942-1943
P-2169	Ямпільське управління	11	1941-1943

Районні агрономічні пункти

P-2863	Глинський	8	1941-1943
P-2880	Роменський	1	1943

Опорні пункти

P-2937	Байрацький	4	1941-1943
P-2804	Межирицький	1	1942
P-2813	Миколаївський	1	1943
P-1988	Пристайлівський	1	1942-1943
P-2204	Чернечослобідський	1	1941-1943

P-2843	Громадські господарства	2100	1941-1943
P-2101	Сумська обласна насіннева контора Головної насінневої контори України	11	1942-1943

Насінневі бази та лабораторії

P-2039	Конотопська база	1	1941-1942
P-2992	Роменська база	1	1942-1943
P-2891	Роменська міжрайонна лабораторія	13	1941-1943

Машинно-тракторні станції

P-1967	Буринська	1	1941-1942
P-1945	Лебединська	3	1942-1943
P-2799	Мало-Ворожбянська	1	1942-1943
P-2839	Маршалівська	5	1942-1943
P-2800	Михайлівська	2	1943
P-2841	Чернечо-Слобідська	5	1942-1943
P-2182	Ямпільська	1	1941-1943

Лісництва Сумського обласного управління лісами

P-1926	Охтирське	28	1941-1943
P-2015	Глухівське	14	1941-1943
P-2146	Путивльське	9	1941-1943
P-2903	Роменське	68	1941-1943
P-1903	Сумське	8	1941-1943
P-2136	Шосткинське	2	1941-1942
P-2186	Чуйківське	2	1941-1943
P-2185	Ямпільське	3	1941-1943

P-2987	Сульська болотна станція Роменського окрсільгоспбюро	1	1941-1943
--------	--	---	-----------

Ветеринарні лікарні

P-2861	Березівська	1	1941-1942
P-1957	Буринська	7	1941-1943
P-2827	Роменська	15	1941-1943
P-2285	Хотінська	1	1943
P-1919	Сумська обласна ветеринарно-бактеріологічна лабораторія	1	1942-1943

8. Заклади житлово-комунального господарства та побуту

P-1912	Відділ міського господарства Сумської міської управи	37	1941-1943
Контори домоуправлінь Сумської міської управи			
P-1831	Контора домоуправлінь № 1-2	116	1941-1943
P-1832	Контора домоуправлінь № 3	78	1941-1943
P-1833	Контора домоуправлінь № 4	49	1941-1943
P-1834	Контора домоуправлінь № 5	60	1941-1943
P-1835	Контора домоуправлінь № 6	45	1941-1943
P-1836	Контора домоуправлінь № 7	55	1941-1943
P-1837	Контора домоуправлінь № 8	59	1941-1943
P-1838	Контора домоуправлінь № 9	70	1941-1943
P-1839	Контора домоуправлінь № 10	88	1941-1943
P-1840	Контора домоуправлінь № 11	62	1941-1943
P-2121	Контора домоуправлінь № 15	1	1941
P-2123	Контора домоуправлінь № 17	1	1941
P-2140	Шосткинська міська перукарня	1	1941-1943

9. Кооперативні, торговельні, заготівельні організації

P-1855	Сумська обласна споживча спілка сільськогосподарського управління німецького	79	1941-1943
--------	--	----	-----------

командування по Сумській
області

Районні споживчі спілки

P-2113	Буринська	2	1941-1943
P-3018	Конотопська	1	1943
P-2120	Кролевецька	116	1941-1943
P-1943	Лебединська	16	1941-1943
P-1942	Охтирська	1	1943
P-1859	Синівська	1	1942-1943

Сільські споживчі товариства

P-2078	Березівське	4	1942-1943
P-2086	Братеницьке	1	1942-1943
P-2104	Грунське	1	1943
P-2064	Дернівське	2	1942-1943
P-2954	Кимличанське	3	1942-1943
P-2967	Русанівське	4	1942-1943
P-2093	Сидоровоярузьке	4	1942-1943
P-2100	Солдатське	1	1942-1943
P-2003	Фотовизьке	2	1942-1943
P-2006	Яструбщинське	1	1942-1943

P-1911	Сумська міська контора змішаної торгівлі „Сумторг”	29	1942-1943
P-2187	Уповноважений по заготівлі овочів для німецької армії по Ямпільському району	2	1941-1942
P-1909	Сумська обласна контора „Заготзерно”	6	1942-1943

Районні пункти „Заготзерно”

P-2049	Конотопський	75	1941-1943
P-2056	Кролевецький	3	1941-1943
P-2868	Роменський	91	1941-1943
P-1856	Сумська обласна контора „Заготскот”	24	1941-1943

Районні контори „Заготскот”

P-2115	Кролевецька	1	1942
P-1866	Миропільська	11	1942-1943
P-2062	Великописарівська	1	1942-1943
P-2848	Роменський заготівельний пункт „Заготсіно”	16	1941-1943
P-2984	Роменський заготівельний пункт „Тютюнсировина”	43	1941-1943

10. Організації охорони здоров'я, фармації, соціального забезпечення.

P-1862	Відділ охорони здоров'я Сумської міської управи	13	1941-1943
--------	---	----	-----------

Районні та міські лікарні

P-1982	Буринська районна	1	1942-1943
P-2851	Глинська районна	6	1941-1942
P-2010	Глухівська міська	34	1941-1943
P-1946	Лебединська районна	2	1941-1943
P-2853	Роменська районна	28	1941-1943
P-2979	Смілівська районна	4	1941-1943
P-1854	Сумська міська	11	1941-1943
P-2135	Шосткинська міська	8	1941-1943
P-2016	Глухівська водолікарня	1	1942
P-2996	Роменська дитяча психіатрична лікарня	2	1942-1943

Сільські лікарні

P-2021	Бочечківська лікарня	1	1941-1942
P-3291	Коровинська лікарня	1	1941-1943

Медичні амбулаторії

P-2890	Бобрицька	2	1942-1943
P-2898	Засульська	1	1942-1943
P-2288	Мар'ївська	1	1942-1943
P-2035	Мельнянська меддільниця	1	1942-1943

P-1869	Сумська міська	17	1941-1943
P-2190	Ямпільська	7	1941-1942
Поліклініки			
P-2111	Конотопська	8	1941-1943
P-2828	Роменська районна	5	1941-1943
P-2134	Шосткинська міська	8	1941-1943
P-2119	Дитяча консультація Конотопського міського відділу охорони здоров'я	5	1941-1943
Санітарні станції			
P-1963	Буринська	2	1942-1943
P-2835	Роменська	3	1941-1943
P-2988	Роменська міжрайонна	7	1942-1943
P-2141	Шосткинська	1	1941-1943
P-1857	Сумське обласне аптекоуправління	8	1941-1943
P-2923	Роменське фармацевтичне виробництво міської управи	25	1941-1943
P-1872	Сумська міська богадільня міської управи	5	1941-1943
P-1907	Сумський дитячий притулок міської управи	7	1942-1943
Будинки інвалідів			
P-2681	Лебединський	28	1941-1943
P-2834	Роменський	14	1941-1942
P-1977	Тростянецька біржа праці	1	1942

**11. Організації освіти і пропаганди, культурно-освітні і
навчальні заклади. Архіви. Засоби інформації.**

Відділи освіти та пропаганди міських (районних) управ

P-1956	Буринської районної	10	1942-1943
P-2152	Глухівської районної	2	1942-1943
P-2801	Лебединської міської	1	1942

P-1955	Путивльської районної	24	1941-1943
P-1868	Сумської міської	53	1941-1943
P-1849	Інспектура Служби молоді Сумської міської управи	119	1941-1943
Ремісничі школи (училища)			
P-2223	Глухівська спецшкола	1	1941-1943
P-1952	Путивльське училище	7	1942-1943
P-2902	Роменська школа	61	1941-1943
P-1914	Сумська медична школа	2	1942-1943
P-2904	Роменська агрономічна школа	62	1941-1943
P-2002	Сумська школа художньої вишивки та німецької мови	4	1942-1943
P-1976	Сумська жіноча гімназія	1	1942-1943
Неповні середні школи			
P-2073	Дернівська	1	1942
P-2883	Миколаївська	7	1941-1943
Початкові школи			
P-2193	Уздицька школа Глухівського р-ну	1	1941-1943
P-2686	Новомихайлівська школа Сумського р-ну	1	1942-1943
P-2156	Школа № 3 м. Шостка	4	1941-1943
P-2916	Роменський український музично-драматичний театр ім. Леонтовича	1	1941-1943
P-2901	Роменський музей	5	1941-1943
Бібліотеки			
P-1817	Сумська міська	1	1941-1943
P-2047	Конотопська міська	1	1941-1943
Архіви			
P-2048	Конотопський міський	1	1942

P-2926	Роменський історичний	27	1941-1943
P-1848	Редакція газети „Сумський вісник”	8	1941-1943
P-1961	Буринська друкарня	2	1941-1943